

УДК 91(477):94

КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАРПАТСЬКОЇ ТОПОНІМІЇ

Наталія Дністрянська¹ , Мирослав Дністрянський²

¹ Національний університет “Львівська політехніка”,
вул. Генерала Чупринки, 130, 79057, м. Львів, Україна,
e-mail: d_natalja@ukr.net

² Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79007, м. Львів, Україна,
e-mail: m_dnister@ukr.net

Розкрито загальні риси топонімії Українських Карпат у контексті різноманітності регіону та його розміщення в зоні міжкультурної взаємодії. Проаналізовано походження та поширення різних типів карпатських топонімів. Окреслено перспективи використання топонімічного аналізу в краєзнавчій роботі та в організації туристичної діяльності. Зроблено висновок про те, що організація краєзнавчої роботи в галузі географічного карпатознавства за допомогою топонімічного методу передбачає залучення широкого кола дослідників з поза меж наукових установ та організацій, у тому числі учителів, студентів, школярів. Топонімічний аналіз у краєзнавстві треба виконувати з урахуванням тенденцій перебігу історико-географічних процесів і з використанням методів типізації топонімів, топонімічного районування й визначення меж поширення топонімів певного типу. Акцентовано увагу на тому, що в організації сільського зеленого туризму важливими є польові обстеження топонімічних особливостей околиць поселень та опитування місцевого населення для визначення правильної вимови топонімів. Дослідження карпатської топонімії є одним з методів пізнання краєзнавцями процесів заселення Українських Карпат, визначення відмінностей традиційного господарства і традиційної культури карпатських етнографічних районів, що актуально для потреб етнографічного туризму. Детальний опис, типізація та пояснення географічної зумовленості карпатських топонімів має практичне значення не лише в туристичній діяльності, але й в контексті відновлення історичних географічних назв чи внесення корективів в їхнє написання.

Ключові слова: географічне краєзнавство, туристичні ресурси, топонімія, походження і типи карпатських топонімів, етнографічний і сільський зелений туризм.

У структурі географічно краєзнавчої та туристознавчої інформації особливе місце належить місцевій топонімії, яка може бути важливим інформаційним джерелом щодо походження та розвитку різних географічних об'єктів, їхньої культурної цінності. У разі недостатності писемних пам'яток саме топонімія може розкрити деякі суттєві історично-культурні особливості географічного середовища. Про значення топонімії як джерела географічно-краєзнавчих досліджень писали сучасні науковці (А. Байцар [1], О. Брацько [2], Д. Бучко [3], Т. Купач [4], К. Верес [4], Н. Таранова [10] та ін.), підтверджуючи ефективність її використання для висвітлення різних проблем. Апробовані ними підходи щодо використання місцевої топонімії в географічних дослідженнях можна успішно

реалізувати і в краєзнавчій роботі та організації туристичної діяльності, адже краєзнавство і туризм є взаємопов'язаними на рівні школи середньої школи та вищої. Тісна поєднаність краєзнавства й туризму виявляється і в пізнавальному контексті, адже відвідування з туристичною метою рідних місць сприяє поглибленню зацікавлень географією та історією рідного краю.

Топонімічний аналіз дає змогу вирішувати різні пізнавальні й практичні завдання в краєзнавчо-туристичній роботі в кожному з природно-географічних чи історико-географічних районів України. Зокрема, в Українських Карпатах місцева топонімія може слугувати важливим джерелом інформації на різних етапах організації пізнавального чи етнічного туризму. Особливістю організації краєзнавчої роботи в галузі географічного карпатознавства за допомогою топонімічного методу є можливість залучення широкого кола дослідників з поза меж наукових установ та організацій, у тому числі учителів, студентів, школярів та інших, що дає підстави формувати широкий громадсько-пошуковий рух щодо охоплення всіх місцевостей краєзнавчими обстеженнями, за результатами якого видавати різнобічну науково-інформаційну продукцію і туристичні путівники. Така інформація може мати і пізнавальне значення, і практичне, насамперед з огляду на можливості інвентаризації туристичних ресурсів.

Розглянемо деякі загальні риси карпатської топонімії та її можливості в забезпеченні потреб краєзнавства і туризму. Передусім, карпатська топонімія вирізняється значною різноманітністю, що пов'язано з великою розчленованістю рельєфу, густою мережею водних потоків і загалом суттєвою диференціацією краєвидів. Безпосередньо в гірській місцевості розміщено понад тисячу поселень, назви яких (ойконіми) дають важливу інформацію про умови та суспільно-географічні обставини їхнього заснування й розвитку. Ще більше це стосується мікротопонімів кожної місцевості (назв частин поселень, сільськогосподарських угідь, урочищ). Семантичну різноманітність карпатської топонімії визначило історичне розміщення цього регіону на межі різних мовно-культурних світів (слов'янських, фракійських, романських, германських, тюркських, угро-фінських), що особливо стосується природно-географічних назв. Наприклад, у межах порівняно невеликого за площею масиву Чорногора, попри різні суперечності трактувань, можна знайти ороніми слов'янського, романського, тюркського й угорського походження. І тому природно-географічна топонімія, як синтез різних етнокультурних нашарувань, може бути одним з методів аналізу міжкультурної взаємодії в Карпатському регіоні загалом, що можна використати для організації етнічного туризму. Водночас назви суспільно-географічних об'єктів у переважній більшості українськомовного походження. Показово, що, на думку деяких учених, переважно давньослов'янський (і давньоукраїнський) характер мала первинна топонімія поселень Трансільванії [11, с. 436] – історичного регіону, який відіграв важливу роль у процесах подальшого освоєння всієї Карпатської гірської місцевості.

У проведенні студентської наукової роботи в галузі географічного краєзнавства топонімія може бути безпосереднім об'єктом дослідження, наприклад, щодо вивчення географічної зумовленості топонімії поселень адміністративного району, чи одним з методів історико-географічного аналізу. Географічно-краєзнавче дослідження місцевої природничої топонімії доцільно проводити в розрізі природно-географічних підрозділів, суспільно-географічної – у розрізі адміністративно-територіальних одиниць. Проведенню таких досліджень має передувати вивчення предмета топоніміки як науки, ознайомлення з різновидами топонімів (ойконімами (назвами поселень), гідронімами (назвами водних об'єктів), оронімами (назвами гір), хоронімами (назвами місцевостей, урочищ, угідь,

частин поселення) тощо, а також особливостями відантропонімного творення топонімів, яке позначається на їхньому закінченні.

Підготовка студентів до проведення досліджень місцевої топонімії передбачає також формування навиків роботи зі словниками (топонімичним, гідронімів, етимологічним словником української мови). У трактуванні походження топонімів студентам рекомендують дотримуватись таких методологічних принципів: 1) не абсолютизувати однозначне трактування походження географічних назв, а наводити кілька варіантів, виділяючи найбільш імовірні; 2) походження топонімів розглядати в контексті історико-географічних процесів (заселення, економічного освоєння, етнічних колонізацій), що дає змогу уникнути різних нереальних варіантів трактування географічних назв; фольклорні варіанти походження назв брати до уваги як переважно допоміжні; 3) природно-географічна топонімія, насамперед гідроніми, має давніше походження, водночас назви суспільно-географічних об'єктів є більш динамічними й мінливими. Важливо також досягти правильного написання і звучання топонімів, беручи за основу вимову цих назв місцевим населенням. Особливо це стосується оронімів, які часто неправильно позначають на картах через помилки транслітерації. Наприклад, найвищу вершину масиву Боржава, г. *Стіг*, часто помилково трактують як *Стій*, а масив *Полонина Рівна* як *Полонина Руна*.

У методиці комплексного географічно-краєзнавчого дослідження топонімії певної території провідне значення мають польові обстеження поселень, які охоплюють опитування місцевого населення з нанесенням на карту мікротопонімів околиць і частин поселення. Такі дослідження є важливими в організації сільського зеленого туризму. В опрацюванні одержаної інформації ефективним є метод типізації топонімів за різними ознаками, насамперед, природними і соціальними, успішним прикладом застосування якого є дослідження Є. Черняхівською топонімії Львівської обл. [12]. Так само в деяких випадках можна застосовувати і такі методи, як визначення меж поширення деяких топонімів, а також метод районування, що доцільно, зокрема, у разі дослідження оронімів Українських Карпат.

У комплексному дослідженні різних територій важливо також виявити взаємозумовленість місцевих діалектів, природних та суспільних передумов і карпатської топонімії. Наприклад, карпатська назва гірських перевалів – *прислони* – зумовила найменування низки відповідних поселень. А звільнення на певний час від податків селян, які закладали поселення, зумовило появу низки сіл з назвами *Воля*, *Слобода*, *Слобідка*. Б. Ляшук уперше звернув увагу на поширення в Передкарпатті і Зовнішніх Карпатах ойконімів оборонного походження (*Бачина*, *Стрільки*, *Гвіздець*, *Завадівка*, *Стрільбичі*, *Ясениця-Замкова*), що можна пояснити історично тривалим проляганням уздовж карпатських хребтів кордонів спочатку Київської Русі, потім Галицько-Волинської держави, з одного боку, та Угорського королівства – з іншого [8]. Так само значне відображення в карпатській топонімії знайшло поширення промислів (*Гута*, *Баня*), а також тваринницька спеціалізація (*Комарники*, *Воловець*, *Воловий*, *Волова*, *Скотарське*, *Зимівки* та ін.). Ще більше таких назв в околицях сіл. Наприклад, навколишні місцевості в с. Дністрик-Дубовий Турківського р-ну Львівської обл. мають назву *Кошарки*, *Підсалашики*, *Зимівки* [7, с. 24]. Водночас особливості природних умов, залежність від них місцевого населення позначились на порівняно більшому поширенні в Українських Карпатах топонімів, пов'язаних з назвами рослин і тварин. Зокрема, у Турківському р-ні Львівської обл. таких назв не менше 50 % від усіх ойконімів цієї території (*Боберка*, *Вовче*, *Ластівка*, *Явора*, *Ясінка*, *Буковинка*, *Зубриця*, *Лопушанка*, *Лосинець*, *Явора*, *Ясениця*, *Ясінка* та деякі інші). Ще один пласт карпатських

топонімів – це ойконіми, які позначають різні особливості рельєфу та геопросторову організацію поселень (*Верхнє, Довге, Верхнє Висоцьке, Горб, Діл, Загорб, Косів Верх, Кривка, Верхнячка, Рівня, Кривопілля, Криворівня* та ін.).

Предметом студентської наукової роботи та формування ресурсів етнографічного туризму може бути і порівняльний аналіз топонімії етнографічних районів Українських Карпат, насамперед Бойківщини і Гуцульщини, оскільки територія Лемківщини є майже цілком поза межами України, а людність лемківських сіл у Польщі була депортована внаслідок акції “Вісла” в 1947 р. Топонімія цих етнографічних районів також розкриває деякі відмінності щодо заселення та традиційного господарства. Наприклад, на території Гуцульщини є більша кількість сіл з неслов’янськими назвами, імовірно, тюркськими (*Акшешори, Дземброня, Шешори*), а також більше поширені загалом є топоніми південно-слов’янського і романського походження. Гуцульська топонімія в околицях сіл так само розкриває визначальну роль скотарства в традиційному господарстві, що значно менше характерно для Бойківщини. Така інформація має практичне значення в ході проведення етнографічних турів.

Окрім комплексної географічної характеристики топонімії різних територій (адміністративних, природних), у студентських наукових роботах топонімічний аналіз доцільно використовувати й під час дослідження інших вузлових проблем географічного карпатознавства, зокрема, проблеми заселення Українських Карпат, яка полягає у визначенні ролі різних колонізаційних рухів (південної колонізації, транскарпатських переселень) у закладанні поселень та етнічного складу поселенців. Зокрема, поширення в гірській місцевості ойконімів, які дублюють назви передкарпатських і закарпатських поселень, розкриває основний напрям і механізм переселення, коли спочатку закладали оборонний населений пункт у передгірській місцевості, а пізніше засновували вже нові населені пункти в горах з такою ж назвою. Такі розселенські тенденції можна простежити на прикладі однойменних поселень: *Грабовець* (з такою назвою є села в теперішньому Стрийському, Богородчанському і Сколівському районах), *Кропивник* (у Калуському, Долинському і Дрогобицькому районах), *Лімна* (колишнє село в гміні Бірча Перемишльського повіту, Республіка Польща, і в Турківському р-ні), *Майдан* (у Тисменицькому, Міжгірському і Дрогобицькому районах), *Турка* (село Коломийського р-ну і місто Львівської обл.) та інші. Трапляються в Українських Карпатах і ойконіми, які дублюють назви трансільванських чи північно-балканських поселень, що свідчить про роль південної колонізації, яка, однак, мала обмежене селищеформувальне значення (*Осій, Волосянка, Волошиново, Тисовець*).

Наголосимо, що детальний опис, типізація та пояснення географічної зумовленості топонімів не лише може мати пізнавальне значення, а й охоплювати практичні рекомендації щодо відновлення історичних географічних назв чи внесення коректив у їхнє написання. Це, зокрема, стосується деяких німецьких колоній, населення яких було депортоване або виселене на історичну батьківщину. Відновлення таких історичних назв може стимулювати поширення ностальгійного туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Байцар А. Л. Використання місцевих географічних термінів Українських Карпат у ландшафтознавстві // Фізична географія та геоморфологія. 2004. Вип. 46, Т. 2. С. 7–12.
2. Брацьо О. В. Відображення особливостей географічного середовища у назвах поселень (на прикладі ойконімії Закарпаття) // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія: Географія. Землеустрій. Природокористування. 2014. Вип. 3. С. 327–332.
3. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів: Світ, 1990. 144 с.
4. Верес К. О., Купач Т. Г. Особливості застосування топоніміки в туристично-краєзнавчих дослідженнях // Наук. праці Нац. університету харчових технологій. Київ: НУХТ, 2012. С. 138–142.
5. Дністрянський М. С., Ковальчук І. П. Краєзнавчий потенціал історичної географії // Матеріали наукового семінару з географічного краєзнавства. Тернопіль, 1999. С. 63–64.
6. Жупанський Я. І., Круль В. П. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства // Краєзнавство. 1994. Ч. 1–2. С. 3–6.
7. Зборовський П. Топонімія Турківщини. Львів: Камула, 2004. 258 с.
8. Лящук Б. Ф. Географічні назви Українських Карпат і прилеглих територій. К., 1993. 202 с.
9. Костриця М. Ю. Українське географічне краєзнавство: теорія, історія, практика. Житомир: Косенко, 2006. 443 с.
10. Таранова Н. Б. Фізико-географічна зумовленість топонімії Гологоро-Кременецької гряди та Малого Полісся: автореф. дис. ... канд. геогр. наук. Львів: 2004. 20 с.
11. Тиводар М. П. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX–першої половини XX ст. Ужгород: Карпати, 1994. 560 с.
12. Черняхівська С. М. Топонімія Львівщини: автореф. дис. ... канд. філолог. наук. Львів, 1966. 24 с.

REFERENCES

1. Baitsar, A. L. (2004). Vykorystannya mistsevyh geografichnyh terminiv Ukrainykh Karpat u landshaftoznavstvi. *Fizychna geografiya ta geomorfologiya*, 46(2), 7–12 (in Ukrainian).
2. Bratso, O. V. (2014). Vidobrazhennya osoblyvostei geografichnogo seredovyscha u nazvah poselen (na prykladi oykonimii Zakarpattya). *Nauk. visn. Uzhgorodskogo universytetu. Seria: Geografiya. Zemleustriy. Pryrodokorystuvannya*, 3, 327–332 (in Ukrainian).
3. Buchko, D. G. (1990). *Pohodjennya nazv naselenyh punktiv Pokuttya*. Lviv: Svit (in Ukrainian).
4. Veres, K. O., & Kupach, T. G. (2012). Osoblyvosti zastosuvannya toponimiky v turystychno-kraeyznavchyh doslidjennyah. *Nauk. pratsi Nats. Universytetu harchovyh tehnologiy tehnologiy*, 138–142 (in Ukrainian).
5. Dnistrianskyi, M. S., & Kovalchuk, I. P. (1999). Kraeyznavchyi potentsial istorychnoi geografii. *Proceedings from Materialy naukovogo seminaru z geografichnogo kraeyznavstva* (pp. 63–64). Ternopil (in Ukrainian).
6. Zhupanskyi, Ya. I., & Krul, V. P. (1994). Pro obeykt i predmet vyvchennya natsionalnogo kraeyznavstva. *Kraeyznavstvo*, 1–2, 3–6 (in Ukrainian).
7. Zborovskyy, P. A. (2004). *Toponimiya Turkivshchyny*. Lviv: Kamula (in Ukrainian).

8. Lyashchuk B. F. (1993). *Geografichni nazvy Ukrainykh Karpat i pryleglyh terytoriy*. Kyiv (in Ukrainian).
9. Kostytsya, M. Yu. (2006). *Ukrainske geografichne kraeyznavstvo: teoriya, istoriya, praktyka*. Zhytomir: Kosenko (in Ukrainian).
10. Taranova, N. B. (2004). Fyzyko-geografichna zumovlenist toponimii Gologoro-Kremenetskoï gryady ta Malogo Polissya. *Dissertation Abstracts International*. Lviv, 20 pp. (in Ukrainian).
11. Tyvodar, M. P. (1994). *Tradytisyne skotarstvo Ukrainykh Karpat drugoi polovyny XIX–pershoi polovyny XX st.* Uzhgorod: Karpaty (in Ukrainian).
12. Chernyahivska, E. M. (1966). Toponimiya Lvivshchyny. *Dissertation Abstracts International*. Lviv, 24 pp. (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 12.02.2019

доопрацьована 29.05.2019

прийнята до друку 11.06.2019

LOCAL STUDIES AND TOURISTIC POTENTIAL OF THE CARPATHIAN TOPONYMY

Natalia Dnistrianska¹, Myroslav Dnistriansky²

¹ Lviv Polytechnic National University,
General Chuprynka St., 130, UA – 79057 Lviv, Ukraine,
e-mail: d_natalja@ukr.net

² Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko St., 41, UA – 79007 Lviv, Ukraine,
e-mail: m_dnister@ukr.net

The general features of the toponymy of the Ukrainian Carpathians in the context of the diversity of the region and its placement in the area of intercultural interaction are revealed. The origin and distribution of different types of Carpathian toponyms are analyzed. The perspectives of the use of toponymic analysis in local studies and in the organization of tourism activity are outlined. The conclusion is made that the organization of local lore in the field of geographic carpathology by toponymic method attracts the involvement of a wide range of researchers from outside the institutions and organizations, including teachers, students, and schoolchildren. Toponymic analysis in regional studies should be carried out taking into account the trends of the course of historical and geographical processes and using the methods of typing toponyms, toponymic zoning and determining the boundaries of the distribution of toponyms of a certain type. The emphasis is placed on the fact that when organizing rural green tourism, field surveys of toponymic features of outskirts of settlements and local population surveys are important for determining the correct pronunciation of place names. Research of the Carpathian Toponymy is one of the methods of local ethnographers' knowledge of the settlements of the Ukrainian Carpathians, the definition of differences between the traditional economy and the traditional culture of Carpathian ethnographic regions, which is relevant for the needs of ethnographic tourism. A detailed description, typing and explanation of the geographical location of the Carpathian place names are of practical importance not only in tourism but also in the context of restoring historical geographical names or making corrections to their spelling.

Key words: geographical local studies, tourist resources, toponymy, origin and types of Carpathian toponyms, ethnographic and rural green tourism.